

Voordracht Wognum 2 maart 2019

Enkele maanden geleden vond ik in mijn brievenbus een grote envelop. Er zat een boekje in met de titel 'De terugkeer van de verloren zoon'. Het bleek een drie uur durende 'marathonpreek' te zijn die mijn vader in 1993 in het kerkje van Benningbroek had gehouden. Een oude vriend van hem had de preek al die tijd bewaard en zijn zoon was zo vriendelijk geweest mij deze, na la die jaren, toe te sturen. Mijn vader leeft al lang niet meer maar toen ik het boekje opensloeg en de woorden las hoorde ik weer zijn vertrouwde stem: 'Hoevelen van ons zijn weggegaan en teruggekeerd? Hoe velen van ons hebben eerst een reis gemaakt, voordat zij begrepen dat zij een andere reis moesten maken...'

Toen ik, tijdens mijn studie wijsbegeerte, voor het eerst in aanraking kwam met het werk van Meister Eckhart was dat voor mij een vorm van thuiskomen en tegelijk het begin van een nieuwe, andere reis. Wat mij ten diepste raakte in Eckharts preken was een thema dat ook Eckhart zelf het meest na aan het hart lag: de Godsgeboorte in de grond van de ziel.

Met die Godsgeboorte doelt Eckhart op de geboorte van Christus, maar niet in historische zin. Het gaat hem steeds om de geestelijke geboorte van Christus, van de Zoon, in de mens. Een geboorte die niet eenmalig maar *eeuwig* plaatsheeft. Dit is voor Eckhart zo'n vreugdevolle gebeurtenis dat hij er in één van zijn preken het volgende over zegt:

'Wij vieren hier in de tijd dat de eeuwige geboorte, namelijk: het gebaard hebben en zonder onderbreking in eeuwigheid baren van God, dat diezelfde geboorte nu is gebeurd in de tijd in menselijke natuur.'

Voorwaarde voor deze Godsgeboorte, de we ook de mystieke eenheid met God of de *unio mystica* kunnen noemen, is wat Eckhart 'afgescheidenheid' of 'gelatenheid' noemt en dat wil zeggen: Het 'ik' met al zijn beelden, zijn voorstellingen en begrippen, zijn verlangens, verwachtingen en (voor)oordelen maakt plaats voor de directe komst van God in de ziel.

Hoe is die Godsgeboorte nu mogelijk? Die is mogelijk door wat Eckhart met verschillende termen de 'zielsgrond' noemt, of de 'vonk van de ziel'. De mens is en blijft weliswaar altijd een schepsel, maar er is iets in de mens de grond van de ziel - dat zelf goddelijk in hem is. Dat iets is *mogelijkheid*. Maar omdat God volgens Eckhart zelf in diepste wezen mogelijkheid is, is hij altijd al in de mens aanwezig. Gods grond en mijn grond is één grond, zegt Eckhart.

De mens kan God in zichzelf realiseren omdat hij altijd al goddelijk is en hij zonder God niet eens zou zijn. Daarom staat Eckhart ook kritisch tegenover godsdienstige oefeningen en religieuze ervaringen als middelen om eenheid met God te bereiken. Er zijn geen 'wegen' en geen 'wijzen' om God te vinden. Zodra je een 'weg' of 'wijze' bedenkt en gebruikt, staat die weg de komst van God in de weg en verlies je God: de weg komt dan in de plaats van God. Om de mystieke eenheid met God te bereiken hoef je je volgens Eckhart alleen te realiseren dat je altijd al één met God bent. We hoeven dus nergens naartoe, er is niets te bereiken want we zijn er al. En je kunt nu eenmaal niet bereiken wat er al is.

Als er geen weg en geen manier is om mensen tot God te brengen, om God te bereiken, waarom preekt Eckhart dan zo vaak en zo graag? Hij doet dat niet om het evangelie te verkondigen in de gangbare zin van het woord. Hij preekt omdat hij uit gedrevenheid de waarheid wil en moet

verkondigen, hij kan niet anders. Hierom gaat het bij Eckhart altijd, ook als het gaat om de ‘weg van het ‘zonder-weg-zijn’’, om God die de waarheid is.

Alle mystici hebben gesproken over de *unio mystica*, de eenheidservaring die ook wel aangeduid wordt als de religieuze extase. In de Westerse mystiek zijn vaak de beelden uit het Hooglied gebruikt om deze eenwording aan te duiden. De mysticus Jan van Ruusbroec spreekt bijvoorbeeld van de ‘Geestelijke bruiloft’. Johannes van het Kruis noemt – als het gaat om die vereniging van God en ziel – termen als verloving, huwelijk en bruid en bruidegom.

Eckhart negeert in zijn preken en traktaten deze zgn. Bruidsmystiek. Nooit uit hij zich in vurige bewoordingen over visioenen en mystieke extase. We zouden kunnen zeggen dat zijn spiritualiteit volslagen ontledigd is. Bij hem zien we geen afwisseling tussen de diepe vreugde over het ervaren van God en grote bedroefdheid over het verdwijnen van deze ervaring. Hij zegt hierover:

‘Wie waarlijk afstand heeft gedaan laat zich niet aldus teneer slaan. Ons hart voelt soms Gods afwezigheid en denkt dat God het verlaten heeft. Wat moet gij in dit geval doen? Precies hetzelfde wat je doet wanneer je in de grootst mogelijke vertroosting bent... De mens die geheel uit zichzelf uitgetreden zou zijn zou nooit God kunnen verliezen en bij zijn handelingen zijn afwezigheid kunnen voelen.’

Boven de tijd in de wijde

De Godsgeboorte is voor Eckhart dus niet iets wat slechts een enkele uitverkorene op een goed moment ten deel valt, maar een permanent gebeuren dat hier en nu, onophoudelijk en in ieder mens plaatsheeft:

‘De Godsgeboorte in de ziel vindt niet eenmaal in het jaar plaats, noch eenmaal per maand noch eenmaal per dag, maar altijd, dat wil zeggen, boven de tijd in de wijde, waar noch hier noch nu is, noch natuur noch gedachte.’

Zijn wij in staat deze gedachte, deze mogelijkheid, deze niet te bevatten werkelijkheid in ons toe te laten? Dat God zichzelf, via Zijn Zoon, voortdurend aan ons openbaart, de liefde gevend, niet nemend maar gevend...

In de marathonpreek van mijn vader, over de terugkeer van de verloren Zoon, staat een passage die ik graag aan u wil voorlezen:

‘Christus biedt aan allen geborgenheid. Hij is als God, de Zoon als de Vader, de liefde gevend. De liefde niet verlangend maar gevend. Totdat een mens in staat is die liefde terug te geven en gróót te worden als mens. Gróót door klein te zijn, groot door díenend te zijn, groot, door niet alleen het brood te ontvangen, maar samen met de anderen, in de rij, allen één, de één niet beter dan de ander. Wetend, zij zijn als ik. En we denken aan de woorden van Martin Buber, wanneer hij het gebod ‘heb uw naaste lief als uzelf’ vertaald als: heb uw naaste lief, hij is als u. Dat is een enorm belangrijke constatering, dat de een is als de ander. Dat ieder in dit licht mag staan. Dat we niet bidden ‘Mijn Vader’ maar ‘Onze vader’. Zo respecteert hij onze uniciteit, maar is het voor ons goed te beseffen dat we met velen zijn. Ook de ander mag in dit vergevende licht staan.’

Maar, zo wordt mij regelmatig gevraagd, hoe kunnen we geloven dat dat allemaal waar is? Hoe kan ik me ergens aan overgeven waar geen zekerheid over bestaat, wat misschien maar een fantasie, een fabel is? Voor Eckhart ligt het antwoord op deze vraag besloten in één woord: ontvankelijkheid.

Hoewel er geen weg, geen manier of mogelijkheid is om de goddelijke werkelijkheid te begrijpen, toch kunnen we deze werkelijkheid wel in onszelf, ons bestaan, tot uitdrukking laten komen. Hoe? Niet zozeer door iets te doen maar juist door iets te laten, door volkomen leeg en ontvankelijk te zijn. Dat woordje ontvankelijkheid is bij Eckhart heel belangrijk. Haaks op de innerlijke ontvankelijkheid staat de geestelijke activiteit van het denken, ervaren, associëren, herinneren, verlangen, willen etc., kortom: het aan alles invulling gevende, calculerende ik. Want dat is waar we voortdurend mee bezig zijn: op voorhand invulling geven aan alles wat we op onze weg tegenkomen. Denk bijvoorbeeld aan die buurman of buurvrouw 'die altijd zoveel praat'; aan de 'worsteling' van het alweer in de file moeten staan; of aan de ingesleten gedachte dat je éérst dit of dat moet doen voordat je aan de dingen waar je werkelijke energie of vreugde bij ervaart kan toekomen. En ga zo maar door.

Ontvankelijk zijn betekent dat je dit op voorhand invulling-geven-aan loslaat of desnoods opschort. Het betekent dat je openstaat voor het onvoorziene, het nieuwe, dat wat groter is dan jijzelf bent en daarom ook niet met het eigen begripsvermogen 'overzien' kan worden. Juist die openheid maakt pas dat je hier oog voor krijgt. Ontvankelijk zijn houdt dus een radicale omdraaiing in van de wijze waarop wij ons normaal gesproken verhouden tot de dingen: van een actieve, invulling gevende gerichtheid op, naar een passieve, open ontvankelijkheid voor. En precies dat is wat Eckhart met zijn preken voortdurend beoogt: om onze normale, alledaagse waarneming, onze geconditioneerde manier van denken, ervaren en begrijpen los te weken zodat we ontvankelijk worden voor het ondoorgrondelijke mysterie van de levende eenheid, die aan alle intenties, verlangens, beelden en onderscheid vooraf gaat en nu ongehinderd in ons kan doorbreken.

Wat houdt dat doorbreken in? Dat wij in staat zijn de liefde die in ons geboren wordt terug te geven en gróót te worden als mens. Gróót door klein te zijn, groot door díenend te zijn, groot, door niet alleen het brood te ontvangen, maar samen met de anderen. In de rij, allen één, de één niet beter dan de ander.

Maar is het nodig om je uit de concrete wereld van alledag terug te trekken om werkelijk ontvankelijk te kunnen zijn? Nee, integendeel. We hoeven maar naar een kind te kijken om te weten dat leven vanuit onbevangingheid en ontvankelijkheid de concrete werkelijkheid niet in de weg staat maar deze juist openbreekt.

Iemand die in staat is zo te leven, vanuit openheid en ontvankelijkheid, die mens leeft, zegt Eckhart, zonder waarom. Leven zonder waarom wil zeggen: op een open en onbevanging wijze zijn en handelen, zonder er iets specifieks van te verlangen of verwachten, zonder hierin iets voor jezelf te beogen, maar gewoon, zonder waarom. Eckhart zelf zegt hierover het volgende:

'Wie duizend jaar lang aan het leven zou vragen: waarom leef je? Die zou, als het kon antwoorden, niets ander te horen krijgen dan: ik leef omdat ik leef. Dat komt omdat het leven vanuit zijn eigen bestaansgrond leeft en opwelt uit zichzelf; daarom leeft het zonder waarom in het zichzelf levende leven. Wanneer een oprecht mens, die handelt vanuit zijn eigen bestaansgrond, de vraag kreeg: waarom doe je de dingen die je doet? Dan zou hij, als hij het juiste antwoord gaf, enkel zeggen: ik doe die dingen om ze te doen.'

Leven zonder waarom betekent niet dat je geen voorstellingen, verlangens of doelen meer hebt, maar dat de fixatie op al deze dingen achterwege blijft. Je wordt er niet door in beslag genomen en legt zelf ook geen beslag op de mensen en dingen om je heen. 'Je bent bij de dingen, niet in de dingen.' Dit houdt geenszins in dat je onverschillig bent ten opzichte van de concrete wereld. Het betekent niet dat je je van die wereld verwijderd maar juist dat je je opent voor de mogelijkheid om de mensen en de dingen werkelijk nabij te zijn.

Deze mogelijkheid, om de mensen en de dingen werkelijk nabij te zijn, heeft geen zeker weten, geen bewijzen nodig. Zij onttrekt zich hier volledig aan omdat ze geen eindpunt is, geen resultaat van een wet of een som, maar een *begin*.’ Het enige wat we hoeven te doen is ons hart ervoor openen. De voorganger van mijn eigen kerk in Amsterdam, Marieke Brouwer, gaf er laatst de volgende prachtige woorden aan: ‘Tegenover de onverbiddelijke feiten die onze ogen registreren staan er andere ervaringen, andere intuïties, en die zien we met de ogen van ons hart.’

Leren zien met de ogen van je hart, dat gaat meestal niet zonder vallen en opstaan. Het vraagt ook van ons om naar binnen te keren, terug te keren naar onze diepste grond. En niet alleen de mooie maar ook de minder mooie kanten - de angsten, de leegte en rafelranden in onszelf - onder ogen te zien. Gewoon, zonder waarom. Dat is wat Eckhart ‘gelatenheid’ noemt: te aanvaarden wat er is. Juist zo kan het nieuwe, het Begin, dat altijd al in ons aanwezig is, zich aan ons openbaren en ongehinderd in ons doorbreken.

En dan moet ik opnieuw denken aan de woorden van mijn vader: *‘Hoevelen van ons zijn weggegaan en teruggekeerd? Hoe velen van ons hebben eerst een reis gemaakt, voordat zij begrepen dat zij een andere reis moesten maken...’*

Dat wij mogen leven vanuit ontvankelijkheid en zien met de ogen van ons hart, daartoe helpe ons God.

Amen